

CANVI DE LLENGUA EN EL PAS DEL SEGLE XVI AL XVII*

*Yo que algún tiempo reprehendí a los de mi nación porque usavan lenguaje estranyo,
si esto es falta caygo en la misma oya y me despeño en el mismo precipicio.*

J. Pujades

Els trànsfuges idiomàtics al llarg de l'Edat Moderna segurament ja no són notícia. O potser sí. És sabut que durant aquest període alguns autors es van trobar amb la necessitat de canviar la llengua materna (el català) o la de cultura (el llatí) per una altra (el castellà) d'acord amb unes necessitats polítiques (la llengua de la monarquia hispànica, del rei, era sens dubte la més forta) i de mercat (teòricament el castellà havia de significar per a tots ells un nombre major de lectors potencials i, amb sort, una més gran accessibilitat a la impremta).

Evidentment, la meua intenció no és descobrir aquest procés, que ja ha estat analitzat i debatut des de diverses perspectives,¹ sinó resseguir únicament un d'aquests casos, el de l'historiador, memorialista, jurista i poeta Jeroni Pujades. No pretenc, doncs, anar més enllà de l'estudi d'un autor i la seva llengua literària.

Jeroni Pujades va començar a redactar el seu *Calamicleon, ço és, història de les glòries i calamitats de nostra Catalunya* al tombant del segle XVI al XVII.² Ho va fer en català i, quan va donar el text a la impremta, ara sota el nom de *Corònica universal del principat de Catalunya* (1609), va defensar amb convicció la seva opció lingüística:

Desijàvan alguns fos aquesta obra escrita en llengua castellana, com aquella que és més estesa y entesa per las nacions estrangeres, però no és estada possible altra cosa del que se és fet, així per no ser ingrát a la pàtria y nació, dexant la pròpria per altra llengua y lo natural do per las gràcies estranyes, com també per ser tota la obra de Cathalunya y dedicada a persones de tanta magnificència y lustre, cap y emparo de les demás ciutats, viles y llochs de aquestos Principat y Comtats. Quant més que-m recorde aver llegit en certes apophthecmes espanyoles que lo

* L'article és part d'un treball de recerca més ampli sobre Pujades que es beneficia d'una beca postdoctoral de recerca del MCyT i s'inscriu en la línia d'investigació dels projectes BFF2002-03390 i BFF2002-04197-c03-01 del MCyT i 2001SGR-00003 de la CIRIT. He d'agrair a Albert Rossich els seus suggeriments en vistes a millorar el text.

1. Rubió (1984-86: II, 11-23 i 83-117), Prats (1979), Cahner (1980), Nadal (1983) i (1987), Prats & Rossich (1988), Torrent (1989), Segarra (1997), Rafanell (1999), Marfany (2001) i (2002).

2. El manuscrit, inèdit, és a la biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (RABL), ms. 3-I-26: veg. *RMC*, III: 482-88. Sembla que ja el febrer de 1604 el tenia enllestit (Pujades 1975-76: I, 344-45).

rey Xico de Granada, sabent la llengua castellana, may la volgué usar, y, interrogat com no la parlava puix la sabia, respongué: «Per no posar-me en arrisch de cosa fea». Que, per ventura, corrent jo aquest arrisch aguera trobat contra de mi un altre Cató, com lo trobà Aulo Albino, del qual escriu Aulo Gèlio (Gel. l. 11, c. 8), que, essent latí, escrigué certes guerres romanes en grech y demanant perdó si avia errat en ella, escusant-se que no era grech natural; y Cató li digué: «Qui-t manava escriure en llengua que còngruament no sabías?»³

L'historiador, doncs, afirma haver escrit en català («no és estada possible altra cosa del que se és fet») per diverses raons: per no pecar d'ingratitude pàtria usant una llengua que no és la pròpia de Catalunya, perquè l'obra tracta de Catalunya i és de llei que s'empri l'idioma que allí s'hi parla, i perquè està dedicada al Consell de Cent de la Ciutat de Barcelona —els membres del qual s'expressen en català. El fet de no haver usat la llengua castellana passa per les raons esmentades malgrat la insistència d'«alguns» i és també justificat al·ludint al poc coneixement de l'idioma per part de Pujades a través d'un apotegma; tot amb tot, però, l'autor mostra ser conscient que el castellà és una llengua «més estesa y entesa per las nacions estrangeres».⁴

Amb la redacció de la seva història Pujades pretenia, tal i com havien pretès tants d'altres historiadors anteriors, convertir-se en el cronista oficial del Principat que les institucions catalanes tant havien demanat al rei.⁵ No és estrany, doncs, que es valgui del català a l'hora de redactar-la, ni tampoc ens ha de sobtar la vehemència amb què reivindica la llengua pròpia en un moment en què altres erudits ja havien fet el salt al castellà. Una «història oficial» havia de ser vehiculada en la «llengua oficial», i així com no hi ha dubte que el castellà era la llengua de la cort, tampoc n'hi ha que el català era la de les institucions del país (Marfany 2001 i 2002: 75-76).

Llengua i pàtria van estretament lligades en la ment de l'historiador barceloní. Per a ell el sol fet de ser català —i, entenc, d'emprar la «llengua oficial» del país per escriure la que pretén que sigui la seva «història oficial»— hauria de ser senyal de respecte per part dels seus connaturals, tot i que de vegades no sempre és així:

3. El pròleg al lector és editat de manera íntegra a Miralles (2002: 246-255; aquest fragment és a 253). Hi ha una altra edició moderna anterior, parcial, a Duran & Soler (1996: 139-141), i les traduccions de Tarazona (Pujades 1775-77) i Torres Amat, Bofarull i Pujol (Pujades 1829-32).

4. Sobre l'extensió i comprensió del castellà a l'època no per part dels «estrangers» sinó dels propis catalans, veg. Marfany (2002: 66-67), on es recullen i matisen les aportacions anteriors de Prats (1995), Segarra (1997) i Rafanell (1999).

5. Tot i la insistència de les institucions (l'any 1564 la cort demanà al rei que nomenés un cronista oficial per al Principat i comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent; el 1585, congregada de nou la cort a Montsó, es tornà a insistir sobre el mateix) i la voluntat dels historiadors (abans de Pujades ja van escriure les seves obres amb la intenció d'obtenir el càrrec Antoni Viladamor, Francesc Calça, Onofre Manescal i Pere Gil, entre d'altres), el nomenament d'un cronista oficial no es va fer efectiu fins a principis del Set-cents (Miralles 2003a).

Que si los latins, alemanys, francesos, grechs, castellans, aragonesos y valencians celébran los seus coronistas y los cathalans ab tanta benevolència admeten als uns y als altres y hónrran als forasters, no me han de admètrer a mi, que só de la nació y pàtria? No ajuntarà lo amor als que no separa lo cel? O dividirà, per ventura, la emulació los que à units la nació? No seran conformes en opinió los que són ab mi una mateixa cosa, en lo ser de cathalà? No judicaran almanco que, com aquells qui són estats en Athenas entenen millor les històries de Grècia, y los llibres de Virgili, los perills de Sil·la y Charib[i]dis, las sirenes de Homero y la boca del riu Tiber aquells qui han navegat desde Troya a Itàlia, axí tindrè alguna major notícia dels llochs de nostra terra que los que de pas han estat en ella? [...] Que lo Senyor discipa los consells dels malignants y confon les llengües dels malintencionats. Tingan los que volen les nostres coròniques de invenció dels forasters: posen-les ben enquadrades, cubertes de cyuro daurades, tafetans per lligadures, caplletres il·luminades y pàgines brunyides, que los savis estimaren [*sic per* estimaran] més una pobre història emendada que un gran llibre ple de fulles, flós y ramatjes de ornades y exquisides paraules. Si a gust de tots avia de exir la *Corònica*, ben segur só que a vot de algú merexia tant poch ser imprimida com ell rey de Espanya, o digne dels fums y vanitats que li adormían los sentits quant la llegia.⁶

Aquest text va carregat; a consciència i amb coneixement de causa. Des que va deixar enllestit el *Calamicleon* fins que va publicar la *Corònica*, Pujades va esperar sis anys, temps que va haver de dedicar a esmenar l'obra, a perseguir els consellers per tal que li'n subvencionessin la publicació,⁷ i a superar les maledicències

6. *Resposta a una carta de Joan Pujadas Vilar, honcle paternal de l'autor* (Pujades 1609, ff. *6v-7).

7. Sabem que el procés fins a veure el llibre imprès fou llarg gràcies a les deliberacions del Consell de Cent (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Consell de Cent, Reg. Deliberacions, II-113, f. 42, II-115, f. 99 i II-118, ff. 154, 156, 171v i 201) i a les anotacions de Pujades al seu *Dietari*. El 26 de febrer de 1604 l'historiador va presentar una súplica al Trentenari de la Ciutat en què dedicava als magnífics consellers «lo meu *Calamicleon* de Catalunya, que és crònica general de tot lo Principat, suplicant que se servissen acceptar dita dedicació y manar al clavari me pagàs la stampa»; la súplica fou admesa i, com diu ell, «per ser matèria de gasto», es decidí que passés al Consell de Cent (Pujades 1975-76: I, 344-345). Un any i escaig després, el 25 d'abril de 1605, anotava de nou al *Dietari*: «Trobant-me en Barcelona» (en aquella època residia ja a Castelló), «alcanssi dels consellés me llegissen en Consell de Cent la mia súplica que lo Trentenari me avia passada a 26 de febrer 1604, ab la qual los dedicava la mia *Crònica* o *Chalamichleo de Catalunya* suplicant-los me pagassen la stampa. Y lo Consell de Cent, oýda la súplica, remeteren als consellés fessen nominació de persones no suspectes qui mirassen la obra y fessen relació del modo com se havia de imprimir y què m'havían a donar a mi per mos treballs, y que haguessen de fer relació per al primer de juliol» (Pujades 1975-76: II, 34-35). I una mica més tard deixava constància que el 5 de maig «los consellers de Barcelona feren electió del pare mestre Miquel Serra (que's fa dir Serrano), carmelita, de mossèn Joachim Setantí, y mossèn Galsèran Albanell, cavallers, e mossèn Julià de Navel, ciutadà, per mirar la mia *Crònica* just a la delliberatió del 25 de abril prop passat», i que el dia següent «foren enviats a cercar per los consellers los nomenats en lo presedent dia per mirar y fer sensura de la mia història y se·ls encomanà per part de la Ciutat». El dia 7 «se juntaren a selda de mestre Miquel Serrano, al Carme, los nomenats a 5 del corrent y jo ab ells, y comenssaren a fer sensura de la mia història. Y perquè la cosa havia de ser llarga y jo feya falta al servey de mon offici del comtat de Empúries, resolgueren me'n tornàs, y que apuntarian las cosas que necessitarián de enmendatió y u tindrían aparellat per

dels èmuls, els malpensats i els malintencionats.⁸ Tota una feina per a qui, des de Castelló d'Empúries estant, no tenia possibilitats d'interferir diàriament en els sectors influents de la capital catalana.

Deixats ara de banda els entrebancs que van entretenir la publicació de l'obra, i continuant amb les valoracions de Pujades sobre la llengua en el pròleg de 1609, veurem que l'autor confegeix un discurs farcit dels tòpics i les referències habituals en justificacions d'aquestes característiques, i que no s'està d'aprofitar els dictats de les sagrades escriptures per envestir contra aquells que prediquen en castellà (Miralles 2002: 251-252):⁹

Majorment considerant que Déu, nostre senyor, donà als seus sançts apòstols lo esperit y do de les llengües conforme a les nacions a qui predicàvan (que no volgué predicassen en latí als de Aràbia, ni als perças en grech, ni als cythas lo arameo, ni lo espanyol als chaldeus, sinó que cada qual los oýs en la natural llengua de la sua pròpria nació), denotant que los prelats, doctors, mestres y escriptors deuen acomodar-se al profit y utilitat dels súbdits, oýnts, dexebles o lectors, no obstant sían murmurats, menyspressats y, com diu sanct Pau (S. Pau ad Rom., cap. I), excomunicats y anathematizats, per guanyar a sos germans per a Déu, nostre senyor, y no fer com alguns de nostres dies, que, essent fills de la terra, per ventura sercant més la honrra y estimació pròpria que la glòria de Déu, nostre senyor, y salvació de les ànimes, predicant en llengua castellana, fent-se de aquells mestres que diu sanct Pau (2 ad Tim., cap. 4) que fan pusgues a les orelles dels qui·ls ouen. Y, assò, ultra del que diré parlant dels emporitans en lo temps de l'emperador Júlio Caesar (Lib. 3, c. 85).

quant jo tornaria» (Pujades 1975-76: II, 35). Hauran de passar uns anys fins que tornem a trobar notícies sobre la *Corònica*: del 1607 és la llicència d'impressió del bisbe de Barcelona Rafael de Rovirola (Pujades 1609: f. *2), i el 31 d'agost de 1609 fou rebuda pels consellers la censura de Joan Gallego, doctor en arts i en drets del Reial Consell, els dominics Salvador Pons i Jaume Rebullosa i el doctor Onofre Manescal —la «Relació feta als senyors consellers en aprobació de la *Corònica*» de Gallego, Pons, Rebullosa i Manescal és datada el 26 d'agost de 1609, mentre que la deliberació del Consell de Cent és del 31 d'aquest mes (id., ff. *4-4v)—; un cop aprovada, el Consell de Cent decideix donar permís per imprimir l'obra i subvencionar la seva publicació amb cinc-centes lliures de moneda barcelonesa. Una part d'aquests diners li fou avançat el mateix any, però, malgrat tot, el cobrament no devia fer-se totalment efectiu fins temps després (cf. Villanueva 1803-52: VI, 235). Finalment, un pleròdic Pujades consignava que el 18 de juliol de 1610, un any després de la data que figura a peu d'impremta a la *Corònica*, va veure la llum «la mia *Corònica universal del principat de Cathalunya. Quod felix faustumque sit*» (Pujades 1975-76: II, 165; I: 15-16 i II: 12-13). L'historiador es devia implicar molt en la correcció de l'obra: tot i que no passi del terreny de l'especulació, ens hauríem de preguntar si els censors triats el 1605 (Serra, Setanti, Albanell i Navel), que explica que l'envien a Castelló mentre ells treballen, no volen, en el fons, estar una mica tranquils; l'elucubració no és gratuïta: cap d'aquests és a la llista dels que, finalment, signaran l'aprovació de 1609 (Gallego, Pons, Rebullosa i Manescal).

8. Pujades no s'està d'afirmar que durant el procés «tinguí per grandíssims contraris los juristas y metjes. *Que quien es tu enemigo*, etcètera» (Pujades 1975-76: II, 117).

9. Sobre la polèmica de l'ensenyament del catecisme i la predicació en català, és molt útil veure Prats (1995) i Marfany (2001: 211 i ss).

La referència a la ciutat d'Empúries ens convida a aturar-nos al capítol 85 del llibre III de la *Corònica*: tots aquells que fan el salt al castellà, i no només els predicadors, hi són reprovats per Pujades, que addueix l'exemple de l'antiga convivència entre grecs i emporitans abans de l'arribada dels romans per recordar que els primers no van abandonar la llengua pròpia, i que aquest extrem «no es pot dexar de advertir per confusió dels que són catalans; y molts de ells, no avent vista Castella sinó pintada, dexant sa pròpia llengua pàrlan la estranya, négan la natural y acúllan la forastera, y com no la sabem [*sic per* saben], diuhen mil coses que offenen les orelles» (Pujades 1609: f. 137^a).

En els textos comentats fins ara hem vist que l'historiador barceloní parla d'una «llengua pròpia» o «natural» de la nació. Com ja va dir Rafanell, i precisament a propòsit de Pujades entre d'altres autors, la llengua del país va «significar» molt per als lletrats moderns, que hi veien la seva llengua «nacional» i que van ser prou espanyolats per adonar-se que podien fer de la diferencialitat idiomàtica que representava la coneixença i l'ús del català un complement simbòlic.¹⁰

Per valorar les idees que tenia Pujades sobre la llengua he començat amb el pròleg de 1609 perquè és el text més conegut i comentat dels que va llegir-nos —possiblement perquè és el que hem tingut sempre més a l'abast. Tot amb tot, no era la primera vegada que Pujades defensava la seva opció lingüística. La preferència de la llengua catalana per damunt la castellana a l'hora d'escriure la seva obra és repetida al pròleg de 1609 seguint les directrius del prefaci del *Calamicleon*; en la primera de les versions, la inèdita, Pujades s'aturava especialment a justificar la raó per la qual el seu pare va escriure el *Tratado de la precedencia de los reyes de Aragón sobre los de Francia* en castellà:

Y si algú me diu que mon pare y senyor micer Miquel Pujades escrigué son Tractat de les precedènties dels reys de Aragó en llengua castallana, salvaré la sua honrra (per ser-me pare) dient que fou per orde de l'archabisbe don Ferrando Loazes que li manà scriurer dita obra en aquella llengua, y lo manament de aquell lo escusa com a forçat; y que no s'i posà de son propri motiu y, com ell dedicava la obra al rey don Philip, senyor nostre, com a súbdit se acomodava a la lengua del superior. Pero jo tracte y dedique ma obra a català, y no li tinc de parlar ab lengua estranya.¹¹

10. Rafanell (1999: 54-55). Rafanell afegeix: «El que no acabo de veure tan clar és que aquest vincle "natural" tingués una traducció política gaire nítida [...] No acabo de veure clar, honestament, que la llengua catalana fos sentida al segle XVII, com pensa Mila Segarra [1997: 188], com "un dret col·lectiu", com un requisit legal». Si el català fos un «dret col·lectiu», irrenunciable com les institucions del país o el règim jurídic català (cf. Segarra 1997: 190), els erudits no s'haurien permès el luxe de deixar-lo de banda en benefici del castellà, ni tan sols posant-hi per davant qüestions patriòtiques (fer entendre als espanyols precisament aquesta «diferencialitat» de Catalunya i dels catalans).

11. Alguns fragments del pròleg, entre els quals aquest, són editats a *RMC*: III, 486 (RABLB, ms. 3-I-26, f. 5v).

Així, sembla clar que per a Pujades l'opció lingüística és una opció d'honor i coherència. Tornant al pròleg de 1609, recordem que s'hi afirma que l'autor defuig fer com alguns dels seus coetanis, catalans com ell, que «per ventura cercant més la honrra y estimació pròpia que la glòria de Déu, nostre senyor, y salvació de les ànimes, predican en llengua castellana»; qui té la sort de poder comunicar (d'escriure, doncs) no pot valer-se d'una llengua que no és la seva, i que no coneix com la materna, perquè no farà cap bé ni a l'obra ni a la pàtria, i, en conseqüència, tampoc als lectors. Ara bé, així com d'una banda es defensa que «prelats, doctors, mestres y escriptors» tenen l'obligació d'«acomodar-se al profit y utilitat dels súbdits, oÿnts, dexebls o lectors» parlant-los en la llengua que els és natural per tal que puguin ser compresos, de l'altra se'ns diu que els súbdits tenen l'obligació de recórrer «a la llengua del superior» quan es veuen en l'avinentesa de dedicar-li una obra.

D'aquesta manera, el dilema que podria plantejar l'opció lingüística paterna no és tal: Jeroni s'acull als preceptes exposats (la *Corònica* va dirigida a la ciutat de Barcelona i als seus consellers) i Miquel també ho fa, perquè el seu *Tratado*, escrit per encàrrec de Ferran de Lloaces inicialment en llatí, serà només traduït al castellà quan aquell tingui l'ocasió de dedicar-lo al rei Felip II.¹²

L'entusiasme reivindicatiu de 1609, que és paral·lel al dels poemes preliminars que exalcen la figura de l'autor (on es destaca el fet que aquest hagi triat el català per dur a terme el seu projecte cronístic),¹³ era més subtilment present a la primigènia versió del *Calamicleon*:

Alguns desijàvan que esta obra fos general de tota España. Jo he entès en mi que era obra desigual a mes forces, temps y poder, y que no sols requeria la vida de un home però de molts [...]. Y axí, jo, com mon intent sia estat reduir a la memòria los beneficis à fets Déu a nostra terra, los asots ab què la ha flagellada y, après de la glòria de Déu, sercar la honrra de nostra

12. «Y desseoso de servir a vuestra real magestad y dar alivio al dicho patriarcha [*i.e.* d'Antiòquia], mé é atrevido en compilar alguna cosa de diversos escriptores y de lugares peregrinos, metiendo mi pluma en tan strana labor [...]. Y assí, lo puse yo por obra y se lo di en latín. Pero considerando después que, siendo la obra de reyes a ninguno se podía mejor nuncupar ni dirigir que a vuestra real magestad, rey de tantos reynos, me á parescido justo sacarla a lumbré sola protección y emparo de vuestra real magestad. Tomará pues, vuestra magestad, estos frutos de mis estudios y trabajos en romance con alguna diligencia más curiosa agora que no fueron por mí dados en latín al dicho patriarcha por el poco tiempo que me dió» (*RMC*: II.1, 153).

13. Vegeu, per exemple, el darrer tercet del primer sonet, intítulat *Al doctor Hierònim Pujades, en alabança de la «Corònica» escriu en llengua cathalana, de un seu amic religiós capuchí*: «Aquí l'enteniment i la memòria / mostre, y-l zel de pàtria tant honrrada / pus parl'en cathalà, Déu li don glòria; o, del mateix autor, el primer tercet del tercer sonet: «Aquestes nos escriu micer Pujades / ab tant galant estil y llengua propria / de la provincia nostra cathalana; o, encara, aquests versos del poema *De Joan Baptista Gori, en los dos drets doctor, en comendació del autor ab Cathalunya, estansas*: «Hyèrònim, donchs, Pujades, llur germà, / en drets doctor y fill de Barcelona, / a tots los seus [...] / del llach de oblit à tret, a glòria æterna, / ab alt estil, en sa llengua materna» (Pujades 1609: f. *4 i *6v).

nació sens envejar la dels altres y considerar sos propis infortunis y sens llastimar als estrañs ab la memòria dels dañs dels altres, per ço esta mia obra sols comptarà lo bé y lo mal de nostra terra, sens tocar a les estrañes [...]. Resta altra cosa que alguns an volguda, és a saber, que esta història no fos en nostra llengua catalana sinó en castellà, dient que essent en català seria fastidiosa a la mateixa nació y no gens entesa per los estrangers. Assò en ninguna manera ho puch jo comportar ni sufrir, [rastllat una, perquè a mi me fóra mal y treballós dexar mon idioma per lo español y, altra,] perquè me par seria agravià a ma nació y desacreditava tota ma obra. La raó és perquè, dexant ma llengua, confessava haver-n'í altra millor que la materna y era ingrát a ma pàtria en dexar lo bon natural de ella. Més, que si en lo present tot és tractat de Cataluña, per què usarem sinó llengua catalana? A no fer-ho no seria tot de Cataluña, quant més que si en tot lo present tractat se à de dir veritat, com és necessari per a la història, dit en altra llengua tot seria mentida y jo home de dos llenguas. Finalment, tingué temor no hi hagués contra mi altre Cató com fou contra Aulo Albino [...]; axí temí no diguessen de mi, y per ço he usada ma llengua.¹⁴

La diferència de to entre el *Calamicleon* i la *Corònica* és palesa també en altres llocs; a tall d'exemple, recuperem el fragment paral·lel a l'esmentat més amunt sobre la llengua dels emporitans en temps de Juli Cèsar:

Lo que m'apar és de notar de aquesta pedra és que, essent vingut los grechs a Empúries lo añ 333 y corrent ara lo añ 43 ans de la vinguda de Christo y, axí, havent stat 290 años, no haguesen dexat son propi parlar ni pres lo español que llavors se usava. Ni pot dexar de advertir, per confusió nostra, axí lo que molts religiosos predicant com molts cavallers converçant fan, qui no han vista Castella sinó pintada, sens ésser-hi estats, dexant sa pròpia y natural llengua parlan la estraña y, com no la sàban, diuen mil coses que offenen les orelles. Mes, què dich? No sols açò, però encara des del temps del cathòlic rey don Ferrando ençà se veuen ab los llibras, actas e instruments cathalans tanta mudança de llengua que si los vells de llavors venían ara trobarían tanta mudança en nostra pròpia llengua que ja no la entendrían, com los qui vull són apenas entenen la simple sensilla llemosina de llavors. Y an donat molts en tal error [?] que, essent la falta ab ells, dejéctan, llànçan, avorréxan y lacéran la dita llengua llemosina, y a mi en negocis forenses me n'an mordicat alguns perquè la usava y en alguna cosa retenia lo parlar de aquella, però no se'm dóna res. Ans bé pens que, ab esta inscripció d'esta pedra, trauré a molts del bon enteniment a la mia opinió y consideració de la veritat, majorment als que han legit a Aulo Gèlio contra aquells qui excogítan (lib. II, c. 7) nous vocables per ornar sa oració.¹⁵

Que les ínfules patriòtiques de l'historiador en matèria de llengua van anar baixant el to resulta evident de la confrontació de la primera versió de la crònica

14. RABLB, ms. 3-I-26, f. 5-5v. Tot i que ara no és el moment, aprofito per remarcar que, a més de les diferències que presenten alguns passatges del primitiu *Calamicleon* i la *Corònica* de 1609, l'edició (traducció) de 1829-32 de la primera part també presenta divergències remarcables (Pujades 1829-32: I, 236).

15. RABLB, ms. 3-I-26, f. [249-249v]. La inscripció és copiada al f. 248 del ms. 3-I-26 de la RABLB; veg. també Pujades (1609: 136).

amb la publicada. I també és evident que a partir d'aleshores es van anar difuminant cada cop més. Anys més tard que fos publicada la *Corònica* va veure la llum l'altra obra de Pujades que va merèixer els honors de la impremta. L'historiador, que va ser testimoni de primer ordre en les discussions sobre la conveniència que els consellers assistissin al jurament del virrei Fernando Afán de Ribera quan el rei encara no havia jurat les constitucions de Catalunya, va publicar en castellà un *Discurso sobre la justa asistencia de los conselleres de la fidelíssima ciudad de Barcelona y síndicos de la Generalidad de Cataluña al juramento prestado a los quinze de abril deste año 1621 por el excelentísimo señor don Fernando Afán de Ribera y Henríquez [...] como lugarteniente y capitán general por la magestad del rey nuestro señor en este su principado de Cataluña*. L'obra anava dirigida i dedicada al lloctinent, en la llengua del qual, seguint les directrius de les seves explicacions anteriors, hauria hagut d'escriure per respecte. Ara bé, un cop més Pujades necessitarà donar explicacions sobre la llengua preferida, en aquest cas no per l'abandó del català sinó del llatí (1621: A3v-A4):

Determiné poner a la pluma, sacar en público y dexar escrito en vulgar castellano, para ser entendida de naturales y estraños (aunque como a professor de letras deviera en lengua latina), un breve y mal digerido concepto de mi entendimiento sobre la razón que ha avido en lo que tan justamente se ha determinado, forjándole en la fragua de la imaginación, con alas de otro cavallo, o las que tuvo prestadas el bolador Perseo.

Deixant de banda el llatí pel castellà, Jeroni Pujades segueix les passes de Miquel, el pare, al *Tratado de la precedencia*, tot mirant de fer-se entendre per aquell a qui dedica l'obra (el virrei) i buscant accedir a un públic més ampli. Malgrat que són difícilment comparables per la seva ambició i estructura, la diferència de la crònica catalana respecte el *Discurso* passaria, segons l'autor, precisament per aquí: el potencial públic lector al qual es dirigeixen; en el segon cas, aquest s'hauria vist eixamplat, ja que de voler circumscriure'ls únicament als connaturals (catalans) hauria passat a dirigir-se a aquests i als «estraños» (castellans).

La raó que duu Pujades a prendre aquesta decisió, ser comprès per un nombre major de lectors, no deixa de ser un tòpic d'aquesta mena de textos de descàrrec, que retrobem en tants d'altres discursos d'època, anteriors, coetanis i també posteriors, i en alguna altra obra del mateix autor; la llista de justificacions i excuses que al·leguen els escriptors es repeteix de manera mecànica i sense gaires diferències, de vegades amb una punta d'originalitat que ens activa els sentits però, generalment, sense anar més enllà del pur exercici retòric.¹⁶

Ara bé, val a dir que el canvi de perspectiva en Pujades no és nou del *Discurso*, sinó que cal anar-lo a buscar abans, al moment en què aquest va decidir tirar

16. Són il·lustratius, entre d'altres, els exemples que proporcionen Prats (1979), Rafanell (1999: 69) i Segarra (1997).

endavant el seu projecte cronístic, de grans dimensions, en castellà: la primera part de la *Corònica*, ja publicada, va ser revisada, traduïda i ampliada amb dues parts més, ara en castellà. Al primer dels dos pròlegs de la *Corònica universal del principado de Cataluña* l'autor deixà constància que en la primera versió de l'obra s'havia servit del català per dues raons: en primer lloc, perquè «era justo por naturaleza y en razón del sujeto» —és a dir, per la seva condició de català i pel tema de l'obra, Catalunya— i, en segon terme, perquè «las personas de tanta calidad quales eran aquellos a quien dediqué la obra» ho feia imprescindible;¹⁷ fins aquí, doncs, retrobem els arguments del pròleg de 1609, però ara caldrà mirar d'esbrinar per què en la seva obra històrica català i llatí es converteixen en llengües «substituïdes» per la que ostenta el poder reial i, per tant, el real, el castellà.¹⁸

El barceloní, un cop publicada la primera part de la *Corònica*, sent que ja s'ha dirigit als seus una vegada i que, com Ezequiel quan anà a la casa d'Israel a dur-los la paraula de Jahvè (Ez 3, 4-5), no fou «enviado al pueblo [...] de agena y obscura o no conocida lengua [...] sino ad domum Israel, a los de mi nación y escogidos», raó per la qual en aquell moment va parlar com entre els seus, en llengua materna. Pujades s'atura però el text bíblic completa la seqüència: la casa d'Israel, per tal com és de front dur i de cor obstinat, no ha volgut escoltar el profeta perquè no vol escoltar Jahvè; Ezequiel no haurà de témer-los ni espantar-se davant d'ells perquè són una casa en rebel·lió i tant si l'escolten com si no, el profeta haurà de predicar la paraula del Senyor (Ez 3, 7-10).

Un cop acomplert el tràmit, conscient que la repercussió de la *Corònica* no ha estat la que volia i de les dificultats superades fins a veure-la publicada, l'àmbit de la seva «predicació» s'estendrà més enllà de les fronteres del propi país, raó per la qual l'idioma vehicular haurà de ser un altre. Però ell mateix s'adona que no troba arguments per justificar del tot aquest canvi: «Mas ahora, yo que algún tiempo reprehendí a los de mi nación porque usavan lenguaje estranyo, si esto es falta caygo en la misma oya y me despeno en el mismo precipicio. Digno soy, pues, de reprehención, si los cuerdos no me escusan con los no tales».

L'única raó vàlida en aquest context serà la mateixa del *Discurso*, i ja he dit abans que no és gens original: busca ampliar el potencial públic lector i, tot i que no hi és dit explícitament, potser també el seu àmbit d'influència política. De totes totes, Pujades s'havia despenyat. La «naturaleza» i el «sujeto» continuaven essent

17. Els dos pròlegs del ms. esp. 117-120 de la Biblioteca Nacional de París, *Quien traduxo la obra, al lector i Prólogo*, són editats a Miralles (2002: 255-272). En el mateix lloc (237) em sembla que he deixat clar que l'únic autor possible de la justificació d'aquest primer pròleg és Pujades.

18. Malgrat que en el cas de Pujades sembla clar que són el català i el llatí els qui cedeixen terreny al castellà, i no només l'un o l'altre, per a una panoràmica més general durant el període caldrà anar a Rafanell (1999: 34-36), i Marfany (2002: 74).

els mateixos que el 1609, i ni sembla que els seus connaturals l'haguessin d'escoltar més pel fet d'escriure en castellà ni tenia garantit l'accés a una altra mena de públic —ho corroboraria el fet que l'obra no aconseguí imprimir-se. A més, la *Corònica* no té un destinatari explícit, ni una institució ni un personatge públic concret, cosa que no l'hauria d'obligar a res en qüestions de llengua i que podria fer sospitar que Pujades pensava que així li seria més fàcil trobar un protector per a la publicació. Si així fou, no cal insistir que anava errat.¹⁹

Pujades acabarà, doncs, despatxant honradesa i amor patri amb dignitat per una qüestió política i de segments del mercat lector; de tota manera, ho avanço, no es desdirà del tot de les seves primeres i vehements afirmacions, i, finalment, fins i tot acabarà interpretant la seva voluntat de ser llegit fora de les fronteres del propi país com un benefici per a Catalunya. Per a l'empresa, àrdua, trobarà una bona solució, perquè farà que es justifiquin els altres i ell es presentarà com un producte de les circumstàncies: seran, en definitiva, els consells rebuts d'altri i l'exemple d'alguns autors catalans que l'havien precedit en la tria lingüística els que l'ajudaran a decantar la balança.

Per ell sabem que el consell d'«*algunas personas de calidad, assí estrangeras como de las deste nuestro Principado*» que s'havien entretingut amb la lectura de la crònica catalana fou el d'advertir-lo que traduís al castellà la primera part i continués en aquest idioma les altres, «pues ya la primera vez havia cumplido con las obligaciones de la patria». Si aquestes persones eren les mateixes o unes altres que el 1609 li havien suggerit que redactés l'obra en castellà no en tenim constància; ara bé, fossin qui fossin, si realment van existir i no són sinó un útil recurs retòric, aquesta vegada van tenir més èxit a l'hora de convèncer l'autor. De tota manera, el que sí és cert és que alguns contemporanis de l'historiador barceloní argüïren, per

19. De les correccions que introdueix Pujades als seus manuscrits de la crònica, versions catalana i castellana, sembla que a mesura que anava redactant el text el destinatari de l'obra devia anar canviant. Al pròleg del *Calamicleon*, per exemple, hi trobem escrit: «jo tracte y dedique ma obra a català», però també «mon intent [*corregint* lo intent de qui-m mana]» (RABLB, ms. 3-1-26, f. 5v), referència que en l'edició de 1609 ha estat substituïda per una de més genèrica («essent en servey de qui la obra va dedicada»; Miralles 2002: 255) i que cal identificar amb la institució que subvencionà finalment l'obra, el Consell de Cent. Pel que fa a l'edició castellana, d'una carta de Rafael Joan Moner a Pujades datada el 5 d'abril de 1627, deduïm que prenia editar-la amb el suport de la Diputació i potser convertir-la, amb l'ajut de les Corts, en un cop ell «cronista oficial», en la «història oficial» de Principat i Comtats («A bé me diuen v. m. està ocupat ab algun càrrech del sr. duch en aqueix comtat, totavia com v. m. emplehe tam bé lo temps, ans ne deu tenir v. m. molt avant o ja acabada la *Segona part de la Història general de Cathaluña*, lo que és de pesar que tinga v. m. tan poca sort de no haver los deputats y altres personas a qui incumbe correspost a la satisfacció de sos grans treballs de v. m. Emperò si tenim Corts, no-s porà dexar de provehir en negoci que tant importe a la honrra y autoritat del Principat»: Biblioteca Nacional de París, Baluze 239, f. 64); l'intent, si és que mai va existir, no arribà a bon port, i al pròleg de la *Corònica*, de nou sense destinatari, Pujades substituï un «a quien dedico la obra» per un significatiu «a quien dediqué la obra» (Miralles 2002: 259).

defensar el poc ressò de l'obra pujadiana, el fet que aquesta fos escrita en català i l'haver estat «mal requebida de la emulacion de sus connaturales».²⁰

Per al seu salt lingüístic, i sense possibilitat (ni voluntat) de marxa enrere, Pujades també recolzarà en altres autors: «Razón bastante habrá para que yo me dexe entender de los demás españoles y les hable en la lengua que más comúnmente corre entre todos, a imitación de otros muchos catalanes que, escribiendo en castellano, comunicaron los talentos que de Dios recibieron y granjearon con ellos algunos o muchos de los estraños»; els escriptors que addueix representen el territori lingüístic català, són poetes, historiadors i religiosos, i n'hi ha de nobles i que no ho són. Entre els catalans cita els barcelonins Joan Boscà (l'edició de 1543 amb Garcilaso de la Vega), la traducció de Desclot per Rafael Cervera (1616) i l'*Espedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos* del marquès d'Aitona Francesc de Montcada (1623), així com fra Antoni Vicent Domènec, natural de Grions, a Girona, la *Historia general de los santos* del qual s'imprimí en dues ocasions en vida de Pujades (1602; 1630), i també els sermons de Jaume Rebullosa, natural de Solsona i un dels censors de la *Corònica* pujadiana;²¹ els comtats hi són representats pel rossellonès fra Àngel del Pas i Pincard i el canonge de la Seu de Barcelona Antoni Joan Garcia, natural de la Cerdanya i autor d'una hagiografia de sant Oleguer (1617); i, finalment, València té el seu representant amb la menció de l'historiador Pere Antoni Beuter —la història del qual seguí un procés molt similar al text de Pujades, prou conegut: aparegué una primera part en català (1538) que fou després traduïda i ampliada en castellà (1546-51).

Per a tots els autors citats, escriure en llengua castellana no té altra voluntat que «comunicarse y dar inteligencias a las demás naciones que no entienden nuestro lenguaje catalán». D'entre tots ells, només el fragment d'una de les obres d'Àngel del Pas i Pincard serà reproduïda literalment per Pujades al pròleg de la *Corònica*, i tan sols aquesta citació ens és suficient per fer veure que els arguments pujadians no disten gens dels que ofereixen els seus coetanis catalans quan, a l'hora d'imprimir els seus textos en castellà, tenen la necessitat d'excusar-se.

La *Primera parte de los discursos espirituales* d'Àngel del Pas foren publicats en castellà el 1579 a Barcelona i dirigits a la dama de l'alta noblesa catalana Jerònima

20. Corbera (1678: 6); el mateix Corbera afegeix que la crònica pujadiana és una obra molt ben feta i treballada, fruit del zel de l'autor, que ha remenat molts arxius, i tot això «sin que aya tenido jamás arrimo o favor público o particular que le alentara y socorriere en tan honrosa ocupación, antes algunos que no saben lo que valen aquellos trabajos quieren a carga cerrada condenarlos. Tristes effetos de una emulacion envidiosa!»

21. Rebullosa és l'autor d'un bon nombre d'obres en castellà, entre les quals diversos llibres de sermons (1601, 1614, 1616, 1617, 1621).

Gralla i Hostalric (aleshores ja vídua de Lluís de Requesens i de Zúñiga), un fet que no fa més que confirmar la ja coneguda castellanització de les capes altes en contacte amb la cort de Castella. Del Pas hi afirma que farà seva la pràctica dels apòstols d'emprar l'idioma d'aquell qui escolta i acaba amb un altre tòpic: «Creo me ternán por escusado, haziendo la profesión que hago en haverme abaxado a escribir en romance castellano y siendo de nación cathalana y no criado en Castilla, pues lo hago por más aprovechar a los que esta obra leyeren, siendo la lengua en los tiempos de hagara más común y más gustosa a los hoýdos del mundo».²²

Pujades continuarà el seu discurs recordant l'antiga preeminència del català durant l'etapa comtal i, coneixedor actualment de la situació de força del castellà d'ençà que la cort s'establí a Castella, argumentarà que els catalans de finals del segle XVI i principis del XVII no poden pretendre que els que no ho són els lloïn les gestes i la història si no les coneixen perquè no les entenen. La vindicació patriòtica, doncs, passarà per la comprensió de la història del país per part dels «estrangers»: Rafael Cervera hauria traduït Desclot «para dilatar la fama de nuestros antiguos héroes catalanes» i Pujades la crònica «para que aquí y allí, y donde quiera que corra el lenguaje tenido por más común, sepan lo que aquí pudieron y supieron hazer los nuestros».

Tot plegat, però, només implicaria una situació d'inferioritat del català davant el castellà pel que fa al nombre de coneixedors de l'idioma fora de les fronteres de Catalunya o d'aquells que hi viuen però no la tenen com a llengua materna, no pas respecte d'altres supòsits: «Del trato que todos y mil diferentes naciones tienen con los de aquella tierra [*i.e.* Castella] se ha seguido ser el lenguaje castellano no más bueno (que esso al parecer de doctísimos varones y que supieron halgo del origen de las lenguas tiene arta dificultad, y no falta quien la condene) sino más común y platicado».

L'esment en el paràgraf citat, en nota, del *Sermó* d'Onofre Manescal per Pujades indica que l'historiador tenia present l'actitud d'altres coetanis que es valien del català, que en defensaven la història però que no per aquesta raó renunciaven a seguir altres camins. La dedicatòria *Al lector* de Manescal, en què es justifica la raó per la qual l'obra ha estat impresa en català i no en castellà o en llatí, i es rebuten els arguments que farien del català una «llengua curta», així com el capítol final, *Del llenguatge cathalà*, havien de ser un referent per a Pujades.²³ Amb Manescal, a més, Pujades hi havia compartit altres coses: el primer fou, amb l'esmentat Rebullosa i amb Joan Gallego i Salvador Pons, un dels signants de la «Relació feta als senyors consellers en aprobació de la *Corònica*» de 1609 i, com autor dels *Discursos de la*

22. «Carta al devoto lector» (Pas 1579, ff. 9-10v prel.)

23. De la dedicatòria i el capítol final sobre la llengua n'hi ha una edició a Feliu *et alii* (1992: 39-48).

llaga del costado de Christo, va viure, encara que per raons ben diferents, un periple semblant al de Pujades amb la *Corònica* i va haver d'esperar tres anys a veure el llibre publicat.²⁴

El *Sermó* és un breu tractat històric sobre Catalunya que es publicà, amb la intenció que tingués una difusió més àmplia, separatament de la resta de sermons llatins que Manescal va donar a la impremta aquell mateix any sota el títol *Concionnes octo de Sanctissimo Eucharistiae Sacramento* (1602a).²⁵ Manescal ens explicarà en base a què ha triat l'idioma del text: descartat escriure en llatí («lo que aguera fet de bona gana si no agué paregut que per ser història convenia isqués en romans») queden el castellà (l'idioma «més comú y més apazible» segons el parer d'«alguns») i el català. Al final la llengua triada serà aquesta última, perquè s'ha tingut en compte que «s'era predicat en cathalà y devant cathalans» i perquè, essent un tractat breu (una «ninyeria», diu sovint Manescal), dubtà que «fos acertat que cosas tant pocas de Cathalunya en comparació de las que-s podrían dir, fóssan a las demás naciones comunas». L'última sentència preannuncia la intenció de Manescal, que acabarà oferint-se per escriure una història de Catalunya, més llarga i completa, i amb subvenció inclosa, «en lo llenguage que aparegués convingués més».²⁶

És ben probable, vist el que hem vist fins ara, que Pujades estigués d'acord amb Manescal, un autor que vindica l'idioma i que, alhora, és ben conscient de l'ordre lingüístic establert en funció de les necessitats polítiques. Perquè, en definitiva, del que es tracta és d'adequar-se als temps que corren; en paraules de Pujades, si l'autor vol ser llegit, i tingut en compte, com sembla que no hauria de ser altrament, caldrà «guizar el plato o escribir [...] con diferente saynete y adobo, conforme al gusto de los paladares que haora corren, particularmente en esta materia de hablar en una o otra lengua, por quanto dize Quintiliano ser razón hablar con los más como prudencia sentir con los menos». Canviarà la forma, doncs, però no el fons. Amb tot, les ironies del destí («me dispuse a seguir la corriente, aunque es ofrecerme a grandes peligros usando de lenguaje extraño») no li faran perdre el to reivindicatiu al qual ens tenia acostumats. Si havia dit que era conscient que es despenyava per un precipici, ara sentència: «Pero sí, es verdad mudo de lenguaje, mas no de corazón».

24. Els *Discursos* van suscitar una forta polèmica entre teòlegs que queda reflectida a les pàgines del *Dietari* de Pujades; finalment, foren publicats a Barcelona el 1610 (Pujades 1975-76: II, 172-173; cf. Palau 1948-77, núm. 148446-148448).

25. Tot i que la difusió és la raó que addueix Manescal per a publicar el *Sermó* separatament («À aparegut a alguns que per anar en cathalà y los demás en llatí podria axir dividit y a part perquè tinguessen moltls aparell de veure'l, lo que no fóra tan fácil si sols fos anat en compañía dels demás»; Manescal 1602b: *3-4), possiblement també devia tractar-se d'afavorir el seu nomenament com a cronista oficial (Miralles 2003a).

26. Manescal (1602b: **2-2v). Potser caldria recordar, en aquest context, que la resta de l'obra publicada per Manescal és escrita majoritàriament en castellà.

L'expressió devia agradar a Pujades, que l'havia recollida el 1601 al seu *Dietari* en boca del bisbe de Barcelona Alonso Coloma, «que encara que valencià de nació y tingués la llengua castellana, tenia lo cor molt català» (Pujades 1975-76: I, 76); el «cor català» és alhora el sentiment de l'autor i el d'un bisbe castellanoparlant que se sent de la terra, i és el que ha de valer per al reconeixement públic, independentment de l'idioma de comunicació.²⁷ Anys a venir, el franciscà Francesc Fornés, que va entendre l'oportunitat de l'expressió en un context com el de la Guerra dels Segadors, la tornarà a fer seva (Miralles 2002: 237, n. 46).

Hi ha altres qüestions sobre la llengua («lo d'escriure i ortographiar») als llibres de Pujades que caldria resseguir, algunes de les quals ja han estat aprofitades però que caldria revisar partint de totes les obres conservades de l'autor: sobre el concepte de llemosí;²⁸ de les diferències entre la parla dels bisbats catalans i, doncs, a propòsit de les variants dialectals del català;²⁹ de la necessitat de mantenir certes grafies d'acord amb la praxi generalitzada;³⁰ de les diferències entre la llengua antiga i la llengua moderna a Castella;³¹ o, encara, de la necessitat de puntuar i posar majúscules als textos;³² etc.

A part de les esmentades, hi ha també qüestions relatives a la problemàtica de traduir els textos, del català al castellà. Tot i que en una ocasió fa servir l'expressió

27. Reprenc l'argumentació de Rafanell (1999: 56) en base al comentari de Pujades sobre el bisbe.

28. Veg. més amunt (nota 15) i també el pròleg de 1609: «Que en lo un cap jo pensava asserter per ser millor aquella llengua que s'acosta més a la comuna, com hebrea, grega y llatina, y estar cert que si jo parlàs lo cathalà vell molts no l'entendrían, com no entenen lo antich lemosí, y altres no-l volrien llegir ni oyr» (Miralles 2002: 254, citat per Torrent 1989: 33). I veg. també Rafanell (1991).

29. Veg. Rafanell (2000: 24-25), que recull les aportacions anteriors, i també Rossich (1995: 132-33) i Rossich & Rafanell (1998: 286).

30. «En lo dictionari de Antoni de Nebrissa y en les obres de nostre cavaller Francesch Calça lo nom de Cathalunya se troba escrit sens *h*, y en los volums nous de les *Constitucions* y tots los moderns lo veurem escrit ab *h*, y és força seguir-los perquè no-m dïgan que çó de entany» (Miralles 2002: 254).

31. Nadal (1983: 112, n. 55) es pregunta si quan Pujades el 1609 afirma que «en Castella hi ha diferència de llenguas, entre la nova i la vella, del mancho a l'andaluz y altres» podria fer referència a l'oposició entre la llengua antiga i la llengua moderna i no pas només a una dimensió geogràfica (Castella la Nova i Castella la Vella, Andalusia, etc.). Al pròleg castellà de Pujades es torna a repetir la dicotomia llengua antiga/moderna: «Y se ve en nuestra lengua castellana que casi havemos echo de los vocablos tantas mudanças como de ropas, y podríamos hazer dos lenguajes tan diferentes que el uno al otro no se entendiesen, porque nos damos tanta priessa a inventar vocablos y tomarlos prestados de otras lenguas y naciones que, por enriquecerla, hemos venido a desconocerla. Parece a los deste tiempo que es humilde el lenguaje castellano antiguo, y, si no, le afeytan con vocablos nuevos y no adverten que el bueno y mejor es, como dize el mismo Cicerón, el que nos ensenyaron nuestras madres y el que hablan las castas matronas» (Miralles 2002: 262).

32. Sobre el manuscrit de *Les il·lustracions dels comtats de Rosselló, Cerdanya y Conflent* de Francesc Comte diu Pujades: «De hont jo la copihí estava absolutament sens ninguna apuntació ni lletres majúscules ahont convenia. Ab la corrent ploma he algun tant apuntuat; si estas y otras faltas de periodos o clàusulas imperfetes s'i trobaran, impulte lo lector asò no a ignorància, si bé la tinch molta, sinó a falta de temps y pressa que lo dit senyor [*i.e.* Bernat de Pinós] me donava» (Comte 1995: 33).

«nuestra lengua castellana», Pujades es defensa dels possibles errors en els quals pot incórrer a l'hora de fer servir una llengua que no és la seva: per a ell aquests «petits errors» —que anys abans opinava que feien pessigolles o ofenien les orelles dels qui els oïen—, ara són justificables per a la fi que persegueix amb la *Corònica*, difondre la història i, doncs, les glòries, de Catalunya.³³ Presentarien problemes, per exemple, els topònims i els antropònims, que no s'han de traduir, i també alguns mots o expressions sense corresponent en l'idioma de Castella, que caldrà glossar per tal que puguin ser compresos; tot i que ara no és el moment de parlar-ne, no puc estar-me de reproduir un dels casos «problemàtics» que reporta Pujades: «Mas no pongamos otro exemplo que el proprio nombre o renombre mío, que es de Pujadas, que en lenguaje proprio castellano havia de dezir Subidas. ¡O, qué pessadas fueran y de mal subir si tal linaje como el de Subidas por Pujadas se buscara en Cataluña!»

Els autors antics, i Jeroni Pujades entre ells, trien l'idioma vehicular dels seus escrits en funció de l'ús que pretenen que tinguin i del seu destinatari; ja hem vist l'exposició de Manescal a propòsit dels usos de cada llengua en història i és coneguda la polèmica sobre l'ús del català en la predicació.

En el cas de Pujades, català, castellà i llatí tenen unes funcions marcades. El català és la llengua de casa, la del *Dietari* i la que predomina majoritàriament en la seva correspondència, però també és vàlida per ser usada fora, com a llengua literària, quan compon poesia i per publicar la *Corònica* de 1609, i, a més, és un conscient defensor de la predicació en català.³⁴ Així, tot i que és cert que el *Dietari* també conté fragments en castellà i que el català no és l'única llengua de la seva poesia, aquests serien fàcilment explicables per atracció del context social.³⁵

33. «Doy nombre de pequeños hierros a estos de no hablar con propiedad de vocablos, porque si lo son para los naturales castellanos, menores habrán de ser para mí» (Miralles 2002: 262). En idèntica situació es trobaven molts altres autors; Esteve de Corbera, per exemple, a la seva *Vida i echos maravillosos de doña Maria de Cervellón* afirma: «También ay algunos vocablos que tienen mucho de latín o de catalán porque me pareció que avía en ellos propiedad i dulcura para declarar lo que se pretendía. La grandeza del idioma castellano todo lo abraça, todas las naciones le sirven i enriquecen con las palabras que en su lenguaje son mas proprias i significativas i que tienen mayor suavidad i elegancia en aquello que dizen. Esto podrá disculparme si yerro, quando no se me perdone por estranero» (Corbera 1629: 4 prel.).

34. Per a la seva poesia en català, Pujades (1975-76: I, 29-31). La correspondència fins ara publicada, continguda als seus *Dietaris*, és a Pujades (1975-76, I-IV, als apèndixs finals); pel que fa a la continguda als *Flosculi*, més d'una vintena de cartes, en preparo l'edició.

35. Els fragments castellans del *Dietari* s'expliquen per la situació de preeminència del castellà en certs ambients (Pujades 1975-76: I, 27), mentre que per a la seva poesia és el destinatari (personatge, certamen) qui marca l'idioma a emprar.

El llatí és l'«altra» llengua de Pujades, la de l'erudició, i, tot i això, l'historiador és conscient que l'abandona més que no caldria.³⁶ Bona prova que les dues llengües que té al cap són català i llatí són els apunts de treball i les notes marginals dels seus manuscrits, escrites en aquestes dues llengües.

El castellà, en canvi, és per a ell la llengua de prestigi, i és per aquesta raó que serà triada, com la llengua literària que hauria de proporcionar una major divulgació i influència als seus escrits; no serà mai, per contra, la llengua de comunicació diària, personal. En castellà s'adreça als ducs de Cardona,³⁷ compon unes octaves amb motiu de la canonització de sant Ramon de Penyafort³⁸ i un sonet dedicat a santa Teresa (Pujades 1975-76: III, 334-335), i rep la correspondència de Pedro de Tapia Ulloa, el capità de la fortalesa de Roses (Pujades 1975-76: III, 385-386 i 388-389). I en castellà publicarà el seu *Discurso* i escriurà la versió ampliada de la *Corònica*. Però es va equivocar i el pas a la «tercera» llengua que, segons els imperants criteris del mercat, hauria d'haver afavorit la publicació de la seva gran obra historiogràfica, no va impulsar-la a l'olimp de la impremta: la *Corònica universal del principado de Cataluña* va romandre inèdita fins al segle XIX, i, encara aleshores, només va ser publicada parcialment.³⁹

És clar, de tota manera, que la tria del català com a llengua literària no fou l'únic condicionant perquè la *Corònica* de Pujades trigués a publicar-se, ni tampoc cal culpar el castellà que la *Corònica* no s'arribés a publicar mai. Els esculls foren uns altres,⁴⁰ i la llengua no deixà de ser el vehicle emprat per mirar de superar-los.

EULÀLIA MIRALLES
 Institut de Llengua i Cultura Catalanes,
 Universitat de Girona

36. «Determiné [...] dexar escrito en vulgar castellano, [...] aunque como a professor de letras deviera en lengua latina [...]» (Pujades 1621).

37. Els dedica unes composicions poètiques amb motiu de la seva visita a Castelló, el juliol de 1628 (Pujades 1975-76: IV, 144-15; cf. Nadal 1987: 29), o redacta un memorial sobre les seves possessions del comtat d'Empúries (Biblioteca Nacional de París, Baluze 234, ff. 371-372 (273-[274])).

38. Amb motiu de les festes, els dies 16 i 17 de juny de 1601 Pujades presentà a concurs uns versos en català i unes octaves castellanes, respectivament; els primers foren premiats mentre que les segones «no meresqueren ésser legides» (Pujades 1975-76: I, 148 i 150).

39. Per a la difusió de l'obra de Pujades després de la seva mort, veg. Miralles (2003b).

40. Les dades que coneixem sobre el procés de publicació de la *Corònica* el 1609, així com els intents fracassats de Pujades per trobar un protector per a la *Corònica*, o bé les raons de Corbera (l'«emulació» dels connaturals) per justificar el poc èxit aconseguit per la *Corònica* ho certifiquen.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CAHNER 1980: Max Cahner, «Llengua i societat en el pas del segle xv al xvi. Contribució a l'estudi de la penetració del castellà als Països Catalans», a *Actes AILLC 5*, 183-255.
- COMTE 1995: Francesc Comte, *Il·lustracions dels comtats de Rosselló, Cerdanya y Conflent*, ed. Joan Tres, Barcelona, Curial.
- CORBERA 1629: Esteve de Corbera, *Vida i echos maravillosos de doña Maria de Cervellón, llamada Maria Socós [...] con algunas antiguedades de Cataluña*, Barcelona, Pere Lacavalleria.
- CORBERA 1678: Esteve de Corbera, *Cataluña Illustrada*, Nàpols, Antonino Gramignani.
- DURAN & SOLERVICENS 1996: *Renaixement a la carta*, ed. Eulàlia Duran i Josep Solervicens, Barcelona, Eumo-Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona.
- FELIU *et alii* 1992: *Tractar de nostra llengua catalana. Apologies setcentistes de l'idioma al Principat*, ed. Francesc Feliu, Sadurní Martí, Francesc Ten i Josep Vicens, Barcelona, Eumo-Universitat de Girona.
- MANESCAL 1602a: Onofre Manescal, *Conciones octo de Sanctissimo Eucharistiae Sacramento, quibus additae sunt nonnullae de Virgine Dei genitrice Maria, & sanctorum festivitatis: Tomus primus*, Barcelona, Gerard Dòtil i Gabriel Graells.
- MANESCAL 1602b: Onofre Manescal, *Sermó vulgarment anomenat del sereníssim senyor don Jaume Segon [...] predicat en la sancta iglésia de la insigne ciutat de Barcelona a 4 de novembre de l'any 1597*, Barcelona, Sebastià de Cormellas.
- MANESCAL 1607: Onofre Manescal, *Discursos de la llaga del costado de Christo*, Barcelona, Sebastià Mathevad i Llorenç Déu.
- MARFANY 2001: Joan-Lluís Marfany, *La llengua maltractada. El castellà i el català a Catalunya, del segle XVI al segle XIX*, Barcelona, Empúries.
- MARFANY 2002: Joan-Lluís Marfany, «Per a la història de la introducció del castellà a Catalunya. Alguns problemes i qüestions de mètode», *EG*, 22, 65-87.
- MIRALLES 2002: Eulàlia Miralles, «La *Corónica universal del principado de Cataluña* de Jeroni Pujades, una obra interpolada?», *L&L*, 13, 223-272.
- MIRALLES 2003a: Eulàlia Miralles, «La construcció de la història nacional al tombant del segle XVI al XVII: cronistes i institucions», *Anuari de Filologia*, en premsa.
- MIRALLES 2003b: Eulàlia Miralles, *La «Corónica universal del principado de Cataluña» de Jeroni Pujades a l'Acadèmia de Barcelona (1700-1832)*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona.
- NADAL 1983: Josep M. Nadal, «"Usar de llenguatge artificios" en el segle XVI: ideologia lingüística i llengua literària», a *Actes AILLC 6*, 89-125.
- NADAL 1987: Josep M. Nadal, «El català en els segles XVI i XVII», *L'Avenç*, 100.1, 24-30.
- PALAU 1948-1977: Antonio Palau i Dulcet, *Manual del librero hispano-americano*. Barcelona, Libreria Antiquaria Palau, 28 vols.
- PAS 1579: Àngel del Pas i Pincard, *Primera parte de los discursos espirituales sobre la inscripción, prólogo y quatro primeros capitulos de la regla de los terceros*, Barcelona, Pere Malo.
- PRATS 1979: Modest Prats, «Pròleg», a *Una poètica del Barroc. El «Parnàs català»*, ed. Albert Rossich, Girona, Universitat Autònoma de Barcelona-Col·legi Universitari de Girona, VII-XLVI.
- PRATS 1995: *Política lingüística de l'Església catalana. Segles XVI-XVII*, ed. Modest Prats, Vic-Girona, Eumo-Universitat de Girona.

- PRATS & ROSSICH 1988: Modest Prats i Albert Rossich, «El *Llibre dels secrets d'agricultura* i la prosa catalana a l'època del Barroc», a Miquel Agustí, *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*, Barcelona, Altafulla, 21-38.
- PUJADES 1609: Jeroni Pujades, *Corònica universal del principat de Cathalunya*, Barcelona, Jeroni Margarit.
- PUJADES 1621: Jeroni Pujades, *Discurso sobre la justa asistencia de los consellers de la fidelíssima ciudad de Barcelona y síndicos de la Generalidad de Cataluña al juramento prestado a los quinze de abril deste año 1621 por el excelentíssimo señor don Fernando Afán de Ribera y Henríquez, duque de Alcalá, marquez de Tarifa, adelantado mayor de la Andaluzia, conde de los Molares, etc., como lugarteniente y capitán general por la magestad del rey nuestro señor en este su principado de Cataluña*, Barcelona, Jeroni Margarit.
- PUJADES 1775-77: Jeroni Pujades, *Semanario histórico, erudito. La Corònica universal del principado de Cataluña*, Barcelona, Raimundo Martí, Carlos Sopera i Mateu Barceló, 7 vols.
- PUJADES 1829-32: Jeroni Pujades, *Corònica universal del Principado de Cataluña*, ed. Fèlix Torres Amat, Pròsper de Bofarull i Albert Pujol, Barcelona, Josep Torner, 8 vols.
- PUJADES 1975-76: Jeroni Pujades, *Dietari*, ed. Josep Maria Casas i Homs, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 4 vols.
- RAFANELL 1991: August Rafanell, *Un nom per a la llengua. El concepte de llemosí en la història del català*, Vic-Girona, Eumo-Universitat de Girona.
- RAFANELL 1999: August Rafanell, *La llengua silenciada. Una història del català del cinccents al vuitcents*, Barcelona, Empúries.
- RAFANELL 2000: August Rafanell, «Un recorregut per la prehistòria de la dialectologia catalana», a A. Rafanell, *El català modern. Set estudis d'història cultural*, Barcelona, Empúries, 13-34; abans a *EG*, 11, 1992, 13-29.
- RMC: Eulàlia Duran et alii, *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, Barcelona, IEC, 1998-2003, 3 vols.
- ROSSICH 1995: Albert Rossich, «Una qüestió d'història de la llengua catalana: el reconeixement de la vocal neutra», a *La llengua catalana al segle XVIII*, ed. Pep Valsalobre i Joan Gratacós, Barcelona, Quaderns Crema, 119-200.
- ROSSICH & RAFANELL 1998: Albert Rossich i August Rafanell, «Oralitat, escriptura, ortologia», a *Actes AILLC 11*, I, 263-298.
- RUBIÓ 1984-86: Jordi Rubió i Balaguer, *Història de la literatura catalana*, Barcelona, PAM, 3 vols.
- SEGARRA 1997: Mila Segarra, «El conflicte lingüístic català-castellà als segles XVI i XVII», a *Història de la cultura catalana, II: Renaixement i Barroc. Segles XVI-XVII*, ed. Pere Gabriel, Barcelona, Edicions 62, 167-192.
- TORRENT 1989: Anna Maria Torrent, «Llengua i poder polític a Catalunya al segle XVII», a *Actes AILLC 8*, II, 29-55.
- VILLANUEVA 1803-52: Jaime Villanueva, *Viage literario a las iglesias de España*, València-Madrid, Olivares-Real Academia de la Historia, 22 vols.